Կ Ի Լ Ի Կ Ի Ա

Ջ Ե Ն Գ Ե Ի

ԺԱՌԱԹԱԿԱՆ

ԱՌՈՂՋԱԿԱՆ ԵՒ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

ՀՏՅՈՒՐ ԲՐՈՒՐՔ· 1869, ՆՈՑԵՄԲՐԻՆ 1· ԹԻՒ 17·

ԱՋԴԱՅՔ

ԱՋԴԻՆ ՊԱՐՏՔԸ*

Ահա հասաւ ժամանակն, այս կարեւոր խնդրոյն վրայ մեր ըսելիքը չաթուենակել։ Կ՚տեսանք նաեւ որ Աղդ այնք եւ Խըմբագրութիւնք մեղ հետ միանալով, այս գործը դլուխ հանել կաշխատին։ —

Մենք ամէն ուրէք, ուր որ ալ ըլլայ, եւ ամէն տեսութիւն ընելու առնենս ազդ այնց հետ, այս խնդրոյն վրայ կը խօսինք, ազդ եւ իր վիճակը մեր տեսութեան եւ խօսակցութեան նիւթ ընելով. —ամէն կողմ եւ ամէն ուրէք, ջանք, փափաք կտեսնենք, Աղդին պարտքը մատրիլուն վրայ։

Մենք լսենք, եւ դարձեալ կլսենք, թէ Երիվեանով միայն, բան մ՚ալ չենք կրնար ընել. Մեր Հայրիկն, եթէ աւելնէն ընտիր մեքենայ մը նկատենք, դարձեալ գործել անկարող կըլլայ, թէ իր մտածողը տալ չկարողանանք. դի առանց ածուխի եւ ջրի, մեքենայ մը, որչափ ալ կատարեալ եւ ընտիր ըլլայ, չկրնար գործել։

---

* Տես Նիւնկիա հատոր Դ· եջս 241։

Ս.րդ արեւ, Խրիմեանը Պատրիարք ընտրուելով, ազգայնոց մէջ ծագած եւ ծագելիք, բազմաթիւ վէճերը անհետացան. բայց քննենք թէ, ասոնց եւ ծագելիք վէճերուն առաջքն ա՛վ առաւ. այս մասին, յայտնի է թէ, Հայրիկը բան մ՚ալ չըրաւ. Համոզուած ըլլալու ենք թէ, ասոնց վէճերը, դարձեալ եւ աւելի օր կրնան երեւան ելլել. կիրքերը, չէ թէ անհետացած են, այլ պատած եւ ծածկուած, ամենափոքրիկ պատճառմը բաւ է, նոցա երեւան ելլելնուն: —

Գանի որ, մեր ազգային դործերն, ազգով պիտի կառավարուին, քանի որ Հենք ենք մեր դործոց դատաւորն ու դատախազը, քանի որ մենք ենք մեր դործոց պաշտօնատարը, քանի որ մուտքերնիս եւ ծախքերնիս մենք կախուած ունի. պէտք է որ, ամեն բանէ առաջ, պարտքերնիս մարինք. որպէսզի ըրածնիս եւ ընելիքնիս, խորհածնիս եւ խոչնդիքնիս դիտնանք:

Ս.րդէն ազգին պարտքն, ի՞նչ եղանակաւ եւ դիւրութեամբ մարքրուելուն վրայ, Պիլիկիայիս նախորդ թուոց մէջ, խօսած ենք, եւ ըսած թէ, միայն 500,000 հոգեր, մէկ անդամէ հանար, տարի մը 12 ղրուշ, այս ալ առնէ ամիս 40 առկան փարայ վճարելով, 6,000,000, ղրուշ, պատրաստ դրամ կունենանք, որով ազգին 2,000,000 ղրուշ պարտքն (ևթէ 2,000,000 ղրուշի չափ պարտք ունի ազգը) մարքրուելով, 4,000,000 ղրուշ ալ կունենանք, որոյ չահիւք, թէ Պատրիարքարանի եւ թէ Հիւանդանոցի վերաբերեալ ամէն տեսակ ծախքերն, առանց պարտքի, եւ որեւէ ազգայինէ մը, նուէր ժողովելու կտեսնուի:

Ազգը պարտք չունենալով, եւ ազգային ամէն տեսակ ծախքերուն դէմ, հաստատ եկամուտ ունենալը, զանազան աղէկութիւններ ունի:

Առաջին. —Ըստ անտեսական դիտութեան սկզբան հետեւելով, պէտք է, եւ անհրաժեշտ թէ, ով որ, որչափ ծախք ունի, դէթ նոյն ծախքը դոյելու չափ, եկամուտ ունենալու է, ասի անտեսական դիտութեան; կենաց անհրաժեշտ եւ

անխախտ օրէնքն է, առանց այս պայմանի, կենաց բարեբաղդութիւն, մարդի հանդարտութիւն եւ սրտի խաղաղութիւն անկարելի է. ասոր ճշմարիտ ըլլալն, ապացուցանող անհամար օրինակներ ունինք, թէ մեր ազգին եւ թէ մեր ապրած քաղաքին մէջ. —բայց աւելի դիւրաւ հասկնալու համար, հետեւեալ կերպով եւ օրինակաւ բացատրենք մարդերնիս:

Մէկ քանի կաւէի տէր ընտանիք մը աչքերնուս առջեւ բերենք, եւ ենթադրենք թէ, այդ ընտանիքն, ամսական ամէն տեսակ ծախուց համար, 1000 դրուշի կկարօտի. —ուստի եթէ այդ ընտանեաց դլուխն, ամէն ամիս 1000 դրուշ չշահի, կամ 1000 դրուշի եկամուտ չունենայ, ինչ վիճակի մէջ պիտի ապրի այդ ընտանիքն. անշուշտ, ամէն ամիս, ծախքին չափ շահ չունենալով, կամ ունեցած եկամուտը, ծախքին չհամապատասխանելուն, անշուշտ եւ բնականաբար, ամէն ամիս, մէկմէկ բիչ, պարտքի տէր պիտի ըլլայ, որով հետեւութիւնը նեղի պիտի բլլան, ընտանիքին խշտատութիւնը, նիւթական կողմանէ, ինչ եղածին չափ, ոչ սնունդ եւ ոչ հագուստ պիտի ունենան. իսկ բարոյապէս աւելի եւս պիտի վնասուին, ինչ եղած դատապարտութիւնն առնել անկարող եւ անկարելի բլլալով. —դի հոգը մը, կմտածէ նախ, գալիքին վորը կշատացնել. ինչպես է ընտանիք մը, անհատ մը, նոյնպէս են նաեւ ազգ մը, կառավարութիւն մը:

Տնտեսական դիտութիւնն, այս անխախտ օրինաց առջեւ խոտորումներ չկայ. ուր որ եւ ոչ որ, ինչ ծախք ունի եւ որչափ ծախք կայ, այնքան ալ վաստակ կամ եկամուտ ըլլալու է: կենաց բարեբաղդութիւնը, մարդի հանդարտութիւնը, սրտի խաղաղութիւնն, ազգի, կառավարութեան եւ անհատի մը, ամէն տեսակ յառաջադիմութիւնն այս կպահանջէ:

Բայց ազգի մը համար, աւելի ասիւղական եւ անհրաժեշտ է այս պայմանն, եւ այս առթիւ:

Որովհետեւ, ազգ մը ինչ որ ալ ըլլայ, լուսաւորեալ կամ ոչ եղած, յառաջադէմ կամ ոչ, դէմ երկու կուսակցութիւններ պիտի ունենայ. սոյն կուսակցութիւններն ալ միշտ ջրաս-

ւոր կ՚ինան, եթէ սոյն ազդին մուտքն ու ծախքն իրար չհամապատասխանէ. — եթէ ծախքն, եկամուտէն աւելի է, ինչպէս է մեր մէջ, գժտութիւնը, վէճը, չէ թէ անպակաս պիտի ըլլան (դի վէճը պիտի դանուին միշտ) այլ զօրաւոր պիտի ըլլան. ազգային ամէն տեսակ գործերը կիսկատար պիտի մնան. ինչպէս եղած են, կըլլան եւ պիտի չարունակեն ըլլալ այսպէս, քանի որ մենք ալ մնանք նոյնն, ինչոր էինք . . . . :

Մեր ազդն ալ, նոյնպէս իբրեւ ընտանիք մը նկատելով, միեւնոյն վիճակին մէջ պիտի դանուի, ինչպէս որ մերն ըսինք, ծախսն ու մուտքն իրար չհամապատասխանող ընտանիքին տեսիլ. ինչպէս սոյն ընտանիքը, մեր ազդն ալ, օր ըստ օրէ, իր ազգային բարեկեցութիւնը պիտի կորսնցնէ, ինչպէս որ կըտեսնենք. անկարող պիտի ըլլայ, իր զաւակաց դաստիարակութիւնը հոգալ. օր ըստ օրէ աղքատութիւնն աւելնալով, առողջութիւնը պիտի կորսնցնէ. վէճը, երկպառակութիւնը, միշտ պիտի տիրեն. դի մարդուս եւ ազգայ, ամենէն սքերիմ թշնամին՝ տգիտութիւնն իր կործանումը պիտի չարունակէ. ուստի, քանի որ, մեր ազդն ալ այս վիճակին մէջ կդտնուի, քանի որ պարտք ունի, քանի որ ծախքն եկամուտէն աւելի է, քանի որ միշտ ստիպեալ է մուրալ եւ նուէրը ժողվելով, իր ծախսերը հոգալ, ի՞նչ կրնայ պիտի ընել Երիմեան մը:

Երիմեան արդարեւ, բազէաւոր Պատրիարք մը պիտի ըլլայ եթէ իր օրոնը, ազգին պարտքը վճարէ, եւ ծախքին համեմատ եկամուտ ունենայ ազգը:

Բայց ինչո՞ւ պարտք ունենանք, եւ ինչո՞ւ, ազգային ամէն տեսակ ծախուց համեմատ եկամուտ չունենանք. միթէ չենք կրնար, միթէ անկարելի՞ է. ոչ եւ ոչ. — քանի որ 500,000 հայ կդտնուին, քանի որ 500,000 հայ, տարի մը, ամեն ամիս 40ական փարայ կրնայ վճարել միայն մէկ անդամի համար, քանի որ այս եղանակաւ 6,000,000 դրուշ յառաջ կրնանք բերել. քանի որ այս դրութեամբ, ազգային պարտքը վճարուելով, 4,000,000 դրուշ պատրաստ դրամ կրնանք ունենալ. եւ հետեւաբար 50, 60 հազար դրուշի չափ ալ եկամուտ,

ըսել կըլլայ թէ, ազդէն ազգն իր ունեցած եկամուտին վրայ, ունեցածն ալ աւելցնելով, ազդային ամէն տեսակ ծախքերն, ըստ օրինի առանց պարտքի կառավարին։

Սրբազան, այս ամենասարդ եղանակաւ, ազգին այս նեզ վիճակին մէջ, այսչափ եկամուտ աւելնալու համար, չկայ ուրիշ դժուարութիւն, այլ միայն կամք մը. բայց ուրախ ենք, որ այս կամքն ալ չատերուն վրայ կտեսնենք, ինչպէս յայտնի են, մեր այս առաջարկութեան համար, չատերէ ընդունած նամակներնիս։

Ազգին պարտքին վրայ, այսօրուան ընկերներուս վրայ, աւելցնելիք պիտի, սոյն տողին իմիջ եղանակաւ հատուցըլուն վրայ, բայց այս մասին ընդունած նամակներէս ալ հրատարակել սահմանած ըլլալնուս, թերթերնիս չերթեր, մեր խօսքը չարունակել, ուստի, դէռ ընկերնիս եւ ուրիշ նամակայ հրատարակութիւնն յաջորդ թուոյ թողլով, այսօրուան համար այսքանով կբաւականանք։

. . . Խմբագիր

Սիրելիայիդ «Ազգին պարտքը» վերնագրով յօդուածները կարդալով, ուրախացանք, եւ տեղւոյս հարուրէն աւելի ազգայինք ժողովելով, այս մասին Ձեզ ձեռնտու ըլլալ ուխտեցինք. վաղուց, ներկայիս կծանուցանենք, որ ամէն ճիգ ու չանք ի գործ դնէք, այս գործը գլուխ հանել. այն օրն որ Ազգն իր պարտքին պիտի աղատի. այն օրն, ազգային գործերը կտեսնուտրատէս պիտի տեսնուին. ուստի Հրապարակաւ Ձեզ շնորհակալ ըլլալով, հրապարակաւ կխօստանանք, որ Տրապիզոնցիքս պատրաստ ենք, Ձեր առաջարկութիւնն ընդունելով, մասնակից ըլլալ։

ինամ

ի դիմաց Տրապիզոնցւոց

1869 հոկ. 26. Տ. Գ.

Տրապիզոն

Խմբագրապահ Տէր.

Ոչ սակաւ բերկրութիւն ղգայեմ մեր սրտերը Ձեր 11 դրթիւ ազդօգուտ Հանդիսին մէջ «Դաւիթ Բէդ Սիւնեաց» ա-նուան ազդային պատմութեան մը հրատարակութեանը վերաբերեալ յայտարարութիւնը առնելով։

Սրբազան պարտաւորութիւն մը կհամարիմ ինձ, Տէր, աշակերտակցաց կողմանէ Ձեր պատուական հանդիսին միջոցաւ մեր շնորհակալեաց հաւատոյն հրապարակաւ յայտնել առ Մեծարդոյ Ս.բդ.ար Սահմանուհան Գուլամիրեանց ազգասէր անձն, որ կվստահի այսպիսի սրբազան յիշատակարան մը ժամանակին ժանգոտ ճիրաններէն ազատելով ի լոյս ընծայել եւ զմեզ իւր խնդակցութեան մասնակից ընել սիրանուէր բաժանորդագրութեամբ։

Կվստահիմք, Տէր, որ փութան քաջալերել բաժանորդագրութեամբ յիշեալ ազգասէր անձն ամէն անոնք, որք հայութեան սիրտ եւ հոգի կկրեն, անոնք՝ որ կպատուեն հայ դիւցազդի մը եւ Ս.քոմէանցի մը անմահ յիշատակներն, որպէս զի այս կերպով քաջալերուին մեր ազգային դրագէտք փոխանակ լրենց վաստակը ժամանակին հիւծանող ժանեակը մատնելու, ազգային դրականութիւնը զարդարելու պարտաւին։

Խնդրեմ, ազդասէր Տէր, որ հաճիք տեղեկութիւն տալ վերոյիշեալ դործոյն վրայ կամ Ձեր յաջորդ թերթով եւ կամ մասնաւոր դրութեամբ մը, թէ քանի՞ հատորէ կրազկանայ եւ թէ ի՞նչ կերպով կրնանք հոս բաժանորդ դրել, որպէս զի ըստ այնմ մեր բաժանորդադրութեանց ցանկը հաղորդենք ուր որ անկ է։

Սիմեն Գ. Հէքիմեանց

21 Հոկ. 1869. աշակերտ Ս. Ն. եւ Շահնազարեան

ի խնդրոյ Վարժ ազգանի Փառանդատորայ

Պապաեան. —

Ս.յս մասին կծանուցանէ Մեծարդոյ Հաստատութեան, որ բոլոր դործը մեկ հատորէ կբազկանայ, եւ ով որ կհաճի բաժանորդ դրուիլ, ուղղակի մեզ իմացնելու է։

Շնորհակալ եմք, Պ. Սիմեն Գ. Հէքիմեանցէ. զի այս առթիւ ուրիշներն ալ իրեն օրինակին անշուշտ պիտի հետեւին։ Զի ինչպէս կըսէ, իր նամակին մէջ թէ,

Կ'փափաքինք, որ ֆօրման ուսումնարանական բառարանը ձեռքերնիս առնենք, ուր հայերէնն ալ եւ հոգի կիջնէ. անոնք՝ որ կպատուհասին հայ ընթերցողին մը եւ Լիովճանցի մը անմահ չեչպոպինէրն, որպեսզի այս կերպով ուսումնարանին մէջ ազգային գրագիտութիւն, փոխանակ իրենց վատորակ ժամանակին հնչանուագ ժանգոցը մոռնելու, ազգային գրականութիւնը ընդունելու պարապին։

ԱՒՈՂՋԱԿԱՆ

ԿԻՐՔ ԵՒ ՄՈՒԼՈՒԹԻՒՆՔ*

Փիլիսոփայութիւնը կըսորոշէ թէ, ինչպէս մարդուս կազմուածքին մէջ կղանուի, անշուշտ իր օգտին կծառայէ։ Ինչպէս որ, դիւրին է հաստատել թէ, կրից սկզբնական աղիքն աղէկ եւ օգտակար է. եւ կիրք, այն առեն միայն հիւանդութեանց կվերածուի, երբ իրենց նպատակէն շեղին։ Այս պայմանաւ է որ, կարող կըլլանք, Տէքարթի սկզբունքն ընդունիլ. ըն, ամէն կիրք, իրենց բնութիւնէն օժտուած եւ ազէկ են, եւ կիրքերն կըճնշուին, երբ չանդէպ գործածելը կըպահանջէ զիրենք... հոգին կարող է միշտ չանդէպ ոանձնել. կիրքերուն ամէնն ալ ազէկ են, եւ կիրքերնէն կախուած առնէն մը կինոց ամէն ազէկութիւնն եւ ամէն գեղեցկութիւն։ Սակայն կիրքն, արդարեւ մարդուս կեանքն անհամ եւ անհրապոյր, եւ սիրտերը սառչ եւ անձնուէր պիտի ըլլային. առանց կրից, ոչ ընկերութիւն, ոչ ընտանիք, ոչ առաքինութիւն եւ ոչ տաղանդ պիտի ըլլար. առանց կրից, աշխարհիս, ոչ դեղջկի, ոչ ազնիւ եւ մեծ բաներ պիտի ըլլային։ Եթէ կրից ամենք մեղի են, երկանկութիւնը կկորսնցնեն եւ դատողութիւնը կխաւարեն, շատերն ալ ընդհակառակը, մեծ ուրախութեանց

*Տես Վիկիա Հատոր Գ. երես 209։

աղբիւր, եւ առաքինի մարդոյ սեպհական ժառանգն են եւ կրկան։ Ա. յս իրաւամբ եւ առթիւ ըսուած է թէ, կիրքք, մեծ մարդոց հարստահան են, եւ ընտիր ծառայներ։ Բարկոյէ, կըսէ առաքեալը, բայց մի մեղանչէ։ Ոչ կրնայ հանդարտակիր չարքրիստոնէութեան եւ անիրաւութեան դէմ բարկացողը բամբասել։ Կրնանք նաեւս աւելցնել, կըսէ Յուսաւոք Աւոդեարան բժիշկը թէ, որեւէ առաքինի դարձ մը առանց կիրքի անկարելի է, կիրքերն են դիւցազնական ձեռնարկութիւններ, վեհանձն, դերապոն անձնուիրութիւններ եւ ազնուական ներողութիւնները ծնողները։

Կիրքք են բանաստեղծութեան, աղերդութեան եւ ճարտասանախօսութեան հոգին։ Նախնիք, կրկին աղեցութիւնն այն ատեհան ազէկ կճանաչէին, որոյ համար, Ա. թենքի մէջ, դատաստանական առանններու մէջ, արդ իրեալ էր, փաստաբանից, կրնք խօսիլն. արդարեւ, դատաւորն ուրիշ բան չվճռէ, այլ արդարութիւնն եւ ճշմարտութիւնն։

Աչխարհիս ամենէն հռչակաւոր պատկերհանք եւ նուագածուք, որ դարուց փառքերն եղած են, ուրիշ բան չեն. այլ կրկին քաւեն եւ ընական նկարագրութիւնն եւ պատկերը։ Բարկութեամբ տաքցած առեն, մարդուս դիմաց դծերը, տասկան եւ վախ առաղ կերպարանք կառնուն. իսկ երբէ վախով կամ ցաւով այլափոխի, առանց մեծ ախորժութիւն զգալու անկարելի է զանոնք տեսնել։ Նախնիք այնքան տարբած էին եւ հետաքրքիր, որ ամէն կրկին աղեցութիւնը միաւամի եւ մանաւանդ դիտած էին։ Ինչպէս Լա Եամպրը, կըսէր թէ, բարկութեան մէջ, կարմրութիւնն, աչքերուն. սիրոյ մէջ, ճակտէն։ եւ ժպտելու առեն, երեսներէն եւ ականջներէն կախ։ Բարկութեան առեն ոչ միայն ձայնը կզօրացայ, աչքերէն կայծակներ կպատրիկան, դէմքը կմեներացուն, կկապտիկայ, եւ տեսակ տեսակ դիմներ կառնուն. այլ նաեւ քայլը մարմինն ուրք, ձեռք եւ բոլոր շարժմունք ցաւ եւ տակտակ կ յայտնեն։ Կարելի է առանց արտասուք թափելու, տեսնել այն հայրն, որ իր երեսատարդ, ծանիկ աղջկան, ուղարկաւորութեան տը-

խուր հանդիսին ընկերացած է։ Ա. Յոպիսի հօր մը գողացող ըրթանց մէջ, ազգունքով Թուրքած այն պէմբին վրայ, եւ ախորժելութեամբ լոյսը մարած աչաց վրայ, սիրոյ եւ ցաւի իրնչ ախուր պատկերներ կաւանուի. — ինչ դեղեցիկ երազներ, կորսուած փափկութեան ինչ հարուստ դանձեր սիտի ծածկուին։

Ըստ Բօնափիւսաքի, բուռն կիրքը միայն մարդուս խորհելու, որոշելու կարողութիւնը կաւնուն, կոչնչացնեն։

Ա. յս առթիւ է որ, Հօռաս, խրատունք ունեցած է բարկութիւնը, ժամանակաւոր խենթութիւն նկատել։ Բայց կրնամ չըսել թէ, չափազանց յուզեալ կրից չատերն ալ, քիչ կամ չատ տեւող տեսակ մը յիմարութիւններ չեն։ Կարծէ է մարդ իր բանականութեան տէրն ըլլալ, երբ սիրան՝ սաթութեամբ եւ վրէժխնդրութեամբ դրգռեալ է։ Անթուան տը Լէվ, յօդուածագրաւով, յանկողին եղած առեն, երբ լսեց թէ, Գաղղիացիք դԲաղին առնելու մօտ են եւ թէ քաղաքը վտանգի մէջ է, անկողինէն ցատկելով ձին կհեծնայ, կվազէ քանակն եւ կյաղթէ, Գաղղիացիքը հետապնդել. նոյն միջոցին դէմն եղող մեկը, զանի ծագրելով, այս ըրածին, տը Լէվ մեկէն բարկանալով, զանի մեկ ղարնելուն կսպանանէ։

Ուրիշ յանցանքներ, այսպէս դործուած չեն, բարկութեան առեն։ Եա՞նքամ կըսէ, Մարք, հռչակաւոր բժիշկն. այս պատիրը իրեւ առնելու առիթս կդրաւ, բայց ընելիք խոստովանութեան ֆէտութեան կպարտաւորիմ. նա ալ օր մը, բարկութեամբ, ամենէն սիրելի շատիներուս ձեկէն դիտնելուս ետը ձայց։

Բժիշկը, կիրքերէ ծնունդ առած, ժամանակաւոր յիմարութեան բաղմաթիւ օրինակներ ժողուած են. ուստի պէտք է դատաւորաց, որք դիտնան այսպիսիները, որպէսզի հիւանդներն, յանցանաւորաց հետ յատկանայա չչփոթին։

Կան խենթեր, կըսէ, Պէլլար հռչակաւոր բժիշկն, որ ընդհանրապէս կարծուած են իրենց բանականութենն. եսկ կան, որ մեծ ցաւի մը, ուժգնագործի մը կամ սրեւէ պատճառի մը համար, ձեռնունդեն, կամ առժամանակայ կերպով իրենց բանականութիւնը կիսրանգնեն։ Ի. յս երկու տեսակ խենթերուն մէջ եղած տարբերութիւնը մեծ պետքականութեան վրայ է. այն

ալ, որուն, յատուկ-ընտրութեամբ ընտրեալ կրօնաւոր, կարծրատիպ ինչպէս մն է. այն ինքնին, ինչպէս այն իմաստը, որ մտնչնաւորութիւնը կրօնաւորած է. Այլ ինչպէս մը, որուն մեջ ընդհանրութիւն մը կայ, որ և է ինն ոգանին, ըստ բանաստեղծին, արդարութիւն և պիտանութիւն է, բայց ըստ մասն գործադրութիւնը, կենալը կամ ընտրութիւնը անբաժանութիւն և բաբեարութիւն է:

Ս. յակոբ, չափազանց կիրքը, խենդութիւն մ'է, որ կը տեսնէ, մինչեւ որ, բուռն փափաքին առարկայն եղող նիւթը ձեռք ձգուի. մինչեւ որ գոհացուի, եթէ պէտք ըլլայ մինչեւ անդամ մեծ յանցանք մը գործելով, կասկածի որ քիչ առնէն կիրքը կպպղի, ուրիշ կիրք մը իր տեղը կանցնի, ղղումնք, դիմութիւն կամ ղղջում, որով մահ կիափաքի, իրրեւ արդար եւ քաղցր վախարէն մը: Ագէքսանդրի բարկութիւնն եւ դիւնովութիւնն, իր թուրը, Քլիթուսի սրտին մէջ դնող խոթած ատեն, որոյ վրայ դղալով ուզեց ինքզինքն սպաննել: Իր ծառաները վրան ելթալով, թուրը ձեռքէն առին, եւ չատ օրեր ալ, կղզուշանալին չըլլայ թէ ինքզինքն սպաննէ: Նոյնպէս Ամմոն, որ մեծ ոճրագործութեամբ ձեռք ձգեց զթամառ, բայց յետոյ այնքան զզուեցաւ, որ վերջապէս իր սննդակէն դուրս վռնտեց, եւ խիստ ատելութեան կիրքն ատացաւ անոր դէմ, որ քիչ առաջ չափազանց կսիրէր:

Ուսոի խիստ կարեւոր է, մարդս միշտ պատրաստ կենալ, ճամբէ դուրս եղած կիրքերը սանձել, եւ աւելիւ թէ որչափ կարեւոր եւ անհրաժեշտ է անանց յաղթել դիտնալու Որչափ որ ալ կիրքը երկնից սկզբանը մէջ օգտակար են ալ նէ, մարդս յօժար ըլլալով զանոնք չսկսիզանոյելը, պէտք է դիտնալ թէ, կիրքը, եթէ չատ պարագայմներու մէջ օգտակար եղածինն է, չատ անգամ եւ յանձնէ, մեծ վտանգներու եւ ծանր հիւանդութեանց պատիւը եղած են: Շատ քիչեր կարող եղած են կայր եւ տարօրինակ կրկնց յաղթելով հոչակաւոր ըլլալ: Մարդկային աղտոտութեան ամենամեծ արդիւնքներն եղող այսպիսի օրինակաց պատմութիւնը, մեր յուշերը սիրտերը, զարմանք եւ սրտաստուք թողուլ կուտան: Ս. յակոբի

յաղթութիւններ արդարեւ, գաշտերն արեամբ կարմրցնող եւ անհամար զէշ հետեւանքներ ունեցող պատերազմական յաղթութիւններէն աւելի դիւրազնիւ են, եւ մանաւանդ որ հոգւոյն մեծ կարողութիւնը կառայուցանեն։

Հ. Գ.

. . . . Խմբագիր.

Հետեւեալ երկու համառօտ յօդուածները, Պօլիս հրատարակուող Թ-ր-ք-ի լրագրին մէջ վերաբերեալ շաբաթներին 12 դ. թուոյն մէջ կարդալով, օդտակար դատեցի, զանոնք թարգմանելով, Ձեզ ուղարկել, ի հրատարակութիւն, Ա. ողջաբանական Եկեղեցւոյդ մէջ, յօդուտ հասարակութեան։

1869 Նոյեմբեր 11. * * *

Ա յս օրերս Լօնտրայի մէջ ժամանակէ մը ի վեր, հիւանդ եւ դարմանը չդտնուող հիւանդութենէ մեռնող կնկան մը, որուն ինչ ըլլալը հասկնալու համար բժիշկներու կողմանէ փորը բացուելով, ճիշդ դեպի կնկան կոկորդին երկրնցած, առյի ձեւով բան մը տեսնուած է. ասի քննուելով մազ ըլլալն եւ մկկամկու պլլուելով միւնոյն ձեւն առանալն յայտնուած է։ Ա յս նկատմամբ, բժիշկները վերոյիշեալ կընկանն ինչպէս ապրելուն վերաբերեալ, քերթը քանի մը բաներ հարցնելով տեղեկացան որ, մազ առնուելու ժամանակը ծայրերէն ուտելու սովորութիւնն ունի եղեր. այսպէս քանի մը տէզ չդրուած մազի թելերը, մարդուս ներսիդին ժողուելով այս ատիճան ընդարձակած, եւ մահու առիթ հաստատուած է։

— Նոյնպէս քանի մը տարի առաջ, Բարիզի մէջ հիւանդութիւն ինչ ըլլալը չհասկցուած օրիորդ մը մեռնելով, բժիշկներուն կողմանէ փորը բացուած եւ ստամոքսին մէջ ձեռքի չափ ոսկոր մը գտնուած է. այս ալ քննուելով, ըղունգ ըլլալը հաստատուած է, որուն ծնունդ առած է շատերու քով մատանի ըղունգը կտծելու սովորութենէն։

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

ՄԱԹԵՄԱՏԻԿԱ

Մինոլորտի ճնշման ազդեցութիւնը. — Մթնոլորտը ճնշում մը կ'ներգործէ այն ամէն մարմինոց վրայ որ երկրիս մակերեւոյթին վրայ են. Ծանրաչափի սիւնակին բարձրանալն այս ճնշման արդիւնքը կ'ներկայացնէ. արդիւնք՝ որ կիլոգրամի քառ. մէթրի համար կ'որոշուի, եւ որուն միջինն է 1033 կրամ առ հարիւրամէթր քառակուսի:

Ինչպէս ամէն կէնդանիք, մարդս ալ այս ճնշումը կ'կրէ. չափահաս մարդոյ մարմնոյն մակերեւոյթը կրնայ մոտաւորել իբր 17500 հարիւրամէթր քառակուսի, ուրեմն այն ամբողջ ճնշումը զոր մարդս կ'կրէ, դրեթէ 18077 քիլոգրամ է: Ա.յս ճնշումը չենք կրնար նմանցնել ոչ իբր ծանրութիւն մը օտանձելու եւ ոչ իբրեւ բնա մը բառնալու, մարմնոյն ամէն կողմն ու ամէն տեղ կ'ներգործէ, եւ իր չափանբութիւնն որչափ ալ որ ըլլայ չկրնար պատճառել մարդուս ոչ բնա մը ծանր եւ ոչ նեղութիւն մը անոր անդամներուն ազատութեանը հակառակող: Ա.հա, օրինակ մը մէջ բերելու համար, երեւակայենք ձեռքերնիս հորիզոնական դիրքով. այն ճնշումը զոր կ'կրէ ձեռքերնուս կռնակի երեսը, զուգակշիռ պիտի ըլլայ այն ճնշման, որ հաւասարապէս կ'ներգործէ մէջի երեսին (ափին) վրայ:

Մթնոլորտին ճնշումն, ամէն համեմատ մարդուս վրայ ներգործելովը, կ'դժուարի ընկճելու այն մասունքն որ դուրսիդին են, այլ, հակակշիռ է անճնշակոնութեամբ հեղուկներու որ կը թրջեն մեր բոլոր խիղերն եւ ձգտմամբ կաղերու եւ ոդիներու որ մեր աղեաց խուռնէներուն մէջ կ'հետեւին:

Ա.կիզ կ'հետեւի որ եթէ մարմնոյն մէկ մասն աղատի այս ճնշման ազդեցութենէն, եթէ դասարիքը սիրէ այս մասին վրայ, մնացեալ դուրս կմնալն ներքին ճնշմանէն եւ խոկոյն

երանելոյն մէջի հեզուկները ո՛չ եւս կրնայ նոյն ճնշմունքը կատարել ժողովրդեան այն երանելոյն մէջ, որ նուազ ճնշուած կգտնուի. սրտաբոլի դրութիւնն այս հիման վրայ հաստատուած է։ Բայց այն պարագային մէջ որ միջնորմի ճնշման պակասութիւնն բոլոր միասին բնաւ վերը դրուցածներնուս պէս չպատահիր. երանելոյը կմնան հաւասարապէս ճնշեալ բոլոր մարմնոյն մէջ. սրբոյկ ուռոյց մը միայն տեղի կունենայ, որ կպատճառէ վնաս խառնուածներու մէջ դանուած կաղերու տարածմանին։

Ա. յս նիւթիս վրայ, յիշենք հոս այն երեւոյթներն որ կը-դոյանան երբ միջնորմի օդը կմպոխանէ արտաստուց խառնուածներուն մէջ քան հեռու անոց կուրծքի վերքերու։

Բնական վիճակին մէջ փորոտեալ նեղքին թաղանթն որ կշրջապատէ զմոք, կ՝անուի ոյնպէս կոչնած կողից թաղանթին վրայ։ Օդը բերնէն թոքերն մէջ կմանայ, քիմին ծակերէն եւ ընչափողէն. եւ հետեւապէս ճնշում մը արտաքուստ դէպ ի ներս այն կերպով որ թոքն սահուած է հեռանալու կուրծքի վանդակին ընդլայնման եւ ամփոփման չարժմունքներուն։ Ա. յն վայրկենին որ ծակ մը բացուի եւ ազատ ու դիւրին հաղորդակցութիւն մը կարենայ հաստատուիլ դուրսի օդոյն եւ արտաստուց խառնուկին մէջ, միջնորմին ճնշումը հետեւապէս վերքէն արտաքուստ դէպ ի ներս մի եւ նոյն թանձրութեամբ ինչպէս ներքուստ դէպ ի դուրս չնչափողէն, եւ ընդհանրական թաղանթին երկու հաւասար եւ հակառակ ղօրութեանց մէջ դրուած կմնայ ղուդակշիռ այն վիճակին մէջ ուր, յանկարծակի բռնուած էր։

Ա. յս թաղանթին ա՛լ չկրնար հետեւիլ ուրնին կրծոց վանդակին չարժմունքներուն, որովհետեւ ներքին ճնշումը հակակշիռ է արտաքին ճնշմանըով։

Բայց արտաքին ճնշումն է հաւասարապէս ղուդակշիռ ներքին ճնշման հետ եւ չկրնար ոչ եւս ո՛րեւէ կերպով մը-ղուամ տալ թոքային հիւթին արտաքուստ ի ներս դէպ ի յ-ուին կողմը կրծոց խառնուկին։ Բայց սակայն վարձը կցուցընէ,

որ նման պատահարից մեջ, թողը կ'ամփոփի, եւ երթալով եւս քան զեւս պղտիկ տարածութիւն մը կտանու եւ կ'ինու ամէն կողմէն ոչնչացուի սկսնակին վրայ։

Գատաստ. Պ. Պէրար երբեմն հատատոնց այս նիւթոյս համար իւր կարծքին բացատրէր, տարիներ էր եւ ոչ թէ պատճառ այս երեւոյթիս, եւ թէ թողայ քանակին պակսիլը կվերաբերէր այն դարձուցն կողմանէն հակազդող ճշմարիտ պետական թեան մը։

Մթնոլորտի ճնշումն անփոփոխ չէ մի եւ նոյն տեղւոյ մէջ. Բարիզու մէջ միջին հաշուով 756 հաղարամէթր է։ Ծայրագոյն մեծ ճնշումն որ նկատուեցաւ այս քաղքին մէջ տեղի ունեցաւ 1821 ին, ծանրաչափին սիւնակը բարձրացաւ այն ատեն մինչ 781 հաղարամէթր։ 1822 ին իջաւ մինչեւ 713 հաղարամէթր։ Հաշուելով ճնշմանց այդ իջքն ու հարիւրամէթր քառակուսի, միջինը կհամապատասխանէ տա. 1028 կրամ գերազանց ճնշումն տա. 1052 կրամ եւ չեզոք ճնշումն տա. 970 կրամ։

Մարդուս մարմնոյն մակերեսոյթին վրայ ներգործեալ ճնշման բաժանարար թիւնն է տարեկան միջին ճնշման համար 17399 քիլոկրամ, մեծագոյն ճնշման համար 18410 քիլոկրամ եւ փոքրագոյն ճնշման համար 16975 քիլոկրամ։ Ս.յոպիսի են ճնշման փոփոխութեանց մեծամեծներն որոց մարդս ենթարկուեցաւ ի Բարիզ։ Ճնշման այս փոփոխութիւնները չափազանց չեն, բաւ է ճանապարհորդել Գագկոյ կեդրոնին մէջ, եւլալ 0 ին չափ լեռները շատ աւելի մեծ ճնշման փոփոխութիւններ կրելու համար։ Յառաջ քան ճնշման այս փոփոխութեանց ուսումն ընելու եւ մեր մարմնոյն վրայ ներգործեալ արդիւնից ըստ բարձրութեան, կ'ընայ ինձ դրուցելու թէ, մթնոլորտին ճնշումը ի՞նչ կապ կնկերկայացնէ մարդուս սաւրին անդամոց մեքենականութեան մէջ։

Սաւրին անդամոց կոնքին հետ ունեցած զօրակցութիւնը կկազմէ ի զրահ (ապատքեմի յի) օձիքը դ լանջին որ կիսատ ունի ինմանիւեւ մնած է աղջկերկատուչին մէջ՝ այն որ նոյնպէս կիսապնակ

ձեւով է։ Զբաղի ոսկերը դլխոյն եւ ազդրային խոռոչին մէջ, առողջութեան առեն, այնպիսի ճակատ առ ճակատ դալ մը կայ իրարու հետ երկուց մակերեւոյթից, որ մեզի կրնայ կարել յօդ ակոսանման ու ջիլերն որ կպառնեն այս զօդակցութիւնն, առանց խանդարելու զբաղի ոսկերը դլխոյն եւ ազդրային խոռոչին յարակցութիւնը։ Այս յարակցութեան պատճառը մըթնոլորտին ճնշումն է որ այս (զբաղի) ոսկերը դլխոյն վրայ ներդործելով ազդեր խորին մէջ ճզդիս կպահէ զայն։ Այս իրազութեանս ճշմարտութեան փորձն առնելը դիւրին է, դի բաւական է յօդ ակոսները իրարմէ վերջը՝ առլնով մը ծակատանել յօդատաճինեղութեան որ քանի մը կաթիլներ ներս թափանցելով զբաղի ոսկերը դլխոյն ազդրէն բաժնուի իրմէ։

Այս մեկ մեծ իրարու դէմ ըլլալ մըն է որով մեզի կյայտնուի թէ քաղքու ժամանակին չըլլալն կարկամութեան հարկ չկայ զարմանալ հասկնալ մեզ անկարելի որ կատարելութեան ճօճանակ մը եւ կիսայ կենդանի առանց պզտիկ աշխատութիւն մը պահանջելու։

Երբ մեկը կզննէ բարձրութեանց ազդեցութիւնը մարմնոյն վրայ, պէտք է դիտնալ որ մթնոլորտի ճնշումը միայն չէ որ կներգործէ, թէ (օդ) բարեխառնութիւնը չատ կպատկառի, եւ թէ օդոյն պակասելովը չկրնան աւելի արագ կրնալ։

Մենք դիտենք թէ արեան մէջ ցուրտած կաղեր կան եւ թէ այս կաղերուն բացարձակ քանակութիւնն արտաքին ճնշումին կախում ունի։

Եթէ ճնշումը նուազի, այս կաղերն արիւնային հեղուկն զատուելու կձգտին եւ երակաց կողմէ վրայ ճնշում մը կպատճառեն ներքուստ յարատեւ։

Օդապարիկով վեր բարձրանալու ատեն մանաւանդ, ամէն խանգնակութենէ զերծ, չատ արագ կտեսնուի մթնոլորտի ճնշման չափազանց փոփոխման ազդեցութիւնը։

Փորձառութեան այս կէտերը լուծին դոհացուցիչ է։ Օդապարիկն ոչ ճիգ եւ ոչ աշխատութիւն մը ի դործ կդնէ, արտաքին ոյժ մըն է որ վեր կառնէ։ Խնամատուն փորձ ընդ-

Ներու հաշակատ ճանապարհորդութիւններ կան, ուսոի եւ դիտողութիւններ չեն պակսիր :

Ի 1804, Պ. Պ. Պիօ եւ Կէյ-Լիւսաք Օգոստոսի վերջերը, քիչ ժամանակի մէջ բարձրացան մինչեւ 3893 մեթր, միայն գալիկի ստորոտութիւն մը դադրին. ընդհատութիւններն բնաւ նեղութիւն մը չիրենց եւ ուրիշ անհանգիստութիւն մը չհանցան :

Քանի մը շաբաթ վերջը Կէյ-Լիւսաք նորէն բարձրացաւ յօդս եւ մինակ : Ասաւօտեան ժամը երեքին ճամբայ ելաւ, 270,75 բարեկառնութեամբ, երեք ժամի եւ տասն եւ մէկ վայրկեանի մէջ 7016 մեթր բարձրութեան հասաւ : Ջերմաչափին ինքնամինչ ի — 9°5 . Կէյ-Լիւսաք ձնահանքերը նոտոսի պաղ գետը, զարկը սրընթացաւ եւ միտանակ բնաւին 66 զարկին 120 զարկ տուաւ. ընդհատութիւնը նեղացաւ միեւնոյն ժամանակ որ կոկորդը ոտոսի չորութիւն մը զգաց. այս մեծ բարձրութեան մէջ, երկինքը կ'առնու կապոյտ գոյն մը թուխսեւ զարնելով : պատճառն է որ հոն, ա՛լ չկայ ըլլայ գրուած ու բեկբեկած այն փոշիներէն որ կղանութիւն մինոլորտին վերի կարգի ամպամիներուն մէջ : Կէյ-Լիւսաք այս բարձրակ լերութեան մէջ, դիտեց զարմանալիօրէ այն ամենազանազանութիւն տեսարաններէն մին, զոր երբեք մարդս կրնայ նկատել. ոտոսու միեւնոյն ժամանակ ամպեն եւ աստղները չդադրիլ երենց ամենագեղեցիկ փայլքին :

Այն ներազդմունքը զոր կրեց Կէյ-Լիւսաք, դժուարութիւն ընելու, արագ ըմբռնութիւն զարկի, կրնանքն կանուխէն եւս դուշակուիլ :

Հ. Թորանեան

Ստեփան Եաղըճեան

ՏԻՐ ՆԻ ԽՄԲԱԳԻՐ
ՏՈՔԹՈՐ Ս. Բ. ԻՒԹԻՒՃԵԱՆ
ԳՐԱՍՆՆԱՍԱՆ Է, ՊԱՂԱՔԻՍ ՏԻՐՈՒՆ-ՄԱՆ ԹԻՒ 13

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ Ք. ՏԻՊԻԹՃԵԱՆ :